

‘עידן טראמפ הגיע וסוף סוף אני מרגיש בבית’:

סייד קשוע באילינוי

שירי גורן

תקציר

העזיבה המתקשרת של סייד קשוע את ישראל ביולי 2014 חוללה שינויים בתכנים ובצביון של טורו השבועי הפופולרי במוסף **הארץ**, שהתפרסם ברציפות עד נובמבר 2017. מצד אחד הוא המשיך למתוח ביקורת על ישראל ועל הישראלים: גם כשקשוע כותב מארצות הברית, הוא מצביע על מרחבים של עיוורון בתודעה הישראלית, הן בתפיסת הישראלים את עצמם והן בתפיסתם את האחרים. מצד אחר הוא אינו מפסיק להתגעגע. הניכור, הזרות ואי־הנוחות במקום החדש, העיסוק בזהות האתנית, תפיסתו העצמית כפליט וההתבוננות אחורה אל ארץ המוצא, כל אלה מבטאים את האתוס ואת המאפיינים של ספרות טרנס־לאומית.

במאמר זה אני בוחנת את הכתיבה המסאית של קשוע מאז המעבר למערב התיכון של ארצות הברית ועומדת על המתח בין הכתיבה שלו בעברית ובין הדמות שהוא מציג בתקשורת האמריקנית באמצעות כתיבה, ראיונות והרצאות פומביות. עיון משווה בחומרים האלה ובחינת כתיבתו המסאית בראי המחקר על ספרות מהגרים וזהויות טרנס־תרבותיות מראים כי על אף הדמיון הרב בין דמותו בתקשורת האמריקנית ובין הדמות המצטיירת מכתבתו בעברית אפשר לעמוד על כמה הבדלים בין קשוע ‘הישראלי’, הפונה לקהל קוראי עיתון **הארץ**, ובין קשוע ‘האמריקני’, הפונה לקהל זר. כל אחת מהפרסונות מתייחסת אחרת להגירה ולאפשרות השיבה לישראל: הדמות הישראלית מדגישה את אי־הנוחות ואת הקושי הכרוכים בשהות המתמשכת במצב של מעבר (transient state), ואילו זו האמריקנית מדגישה – לעתים באירוניה ובלעג – את היתרונות בחיים החדשים בארצות הברית. הדמות הישראלית ממשיכה לכתוב ולהתבונן בעולם מעמדה של מיעוט, ואילו הדמות האמריקנית נדרשת להתמודד – במידה רבה בעל כורחה – עם השתייכות רבת־פריבילגיות לרוב הלבן. לבסוף, אני מצביעה על סיומה של תקופת שתי הזהויות הנבדלות, פירוקן הסמלי ועל החזרה לזהות כותבת אחת.

מילות מפתח: ארצות הברית, הגירה, זהות, **הארץ**, טרנס־לאומיות, טרנס־תרבותיות, כתיבה מסאית, סייד קשוע, ספרות מהגרים

* תודתי לליילך לחמן ולזיו איזנברג על הערותיהם הנבונות והמועילות.

בראשית יולי 2014 כתב סייד קשוע בטור הפופולרי שלו במוסף הארץ שהוא עוזב את ישראל ואינו מתכוון לחזור: 'עוד מעט הילדים שלי יחזרו, ואנחנו ניסע מכאן. לא מעניין אותי מה אשתי תגיד הפעם, לא אכפת לי, היא יכולה להגיד שוב שאני פרנואידי, שאני היסטרי, שאני מכתוב לכולם מה לעשות בהתאם לפחדים שלי. לא מעניין אותי, אני לא משאיר את הילדים שלי בירושלים'.¹

הטור של קשוע פורסם בשבוע שהובאו למנוחות שלושת הצעירים היהודים שנחטפו ונרצחו – נפתלי פרנקל, גילעד מיכאל שָׁעָר ואייל יפרח – ויום לאחר שנחטף הצעיר הישראלי-פלסטיני מוחמד אבו ח'ד'יר ונשרף בעודו בחיים. ארבעת מעשי הרצח אירעו לא רחוק מירושלים, העיר שהתגורר בה קשוע מאז היה בן 15.

אני אעשה הכל בשביל לא לחזור לכאן. אני חייב לעבוד על האנגלית שלי שם. אני מוכרח להתחיל לקרוא רק באנגלית ולכתוב רק באנגלית. את השנה הבאה אני אשקיע באימוץ שפה חדשה לכתובה. אני יודע שזה מסובך – עברתי את זה כבר עם העברית – אבל אין ברירה. אני לא יודע כמה אני יכול עוד לכתוב בעברית, אני לא יודע כמה דוברי העברית עוד ירצו לשמוע אותי, אני לא בטוח אם יישאר טעם שאני אפנה אליהם בכלל. אני אכתוב באנגלית, אני אתחיל לכתוב סיפורי אהבה, מזג האוויר יהיה מאורע מחולל, השלג יהיה דמות מרכזית. אני אכתוב באנגלית על חוויותיו של מהגר לארץ חדשה, על מבקש מקלט מדיני, על פליט מלחמה. אני אכתוב באנגלית על הארץ שנשטתי, אנסה לכתוב את האמת, אשתדל לדייק בפרטים בתקווה שמישהו שם יאמין לי שזה באמת קרה, אני אכתוב על ארץ רחוקה בה ילדים נורים, נשחטים, נקברים ונשרפים והקוראים ודאי יחשבו שאני מחבר ספרי פנטזיה.

[...] אסור לי לדעת מי הם הפוליטיקאים של המקום החדש, אסור לי להכיר את שמות כתיבי החדשות, המגישים והפרשנים, אסור לי להתעניין בדעותיהם, בעמדותיהם ובהשקפת עולמם. אני אשתדל להיות שם לעולם תייר. לא לקחת ללב, ולעולם לא להרגיש שייך.²

בטור זה דיבר קשוע ברגישות ובכאב על החלטתו לעזוב את ישראל, והוא זכה אז למנעד רחב של תגובות. הצעד שהחליט לנקוט עורר דיונים וויכוחים רבים בתקשורת הישראלית – הן הכתובה והן האלקטרונית. הדי הדיונים האלה הגיעו, כצפוי, גם אל מחוץ לישראל, בין היתר בשל מאמר דעה (Op-Ed) שפרסם קשוע עצמו בעיתון הבריטי *The Guardian* (להלן: הגרדיאן). המאמר פורסם ב-19 ביולי 2014, וגם הוא עסק בהחלטה לעזוב את הארץ. במידה רבה פרסום המאמר הוא דוגמה לניסיון של קשוע [לכתוב] באנגלית על הארץ שנשטתי³ והתמודדות ראשונית עם הרטוריקה שלפיה אולי אין עוד טעם שיפנה אל הדוברים עברית.

1 סייד קשוע, 'זה נגמר', הארץ, 3.7.2014.

2 שם.

3 שם.

כמו טור עזיבת הארץ בעיתון הארץ, גם המאמר בעיתון הגרדיאן זכה לתגובות רבות, וקיבל בין היתר קרוב ל-13,000 שיתופים בפייסבוק. המאמר פורסם באנגלית; קשוע תיאר בו את המעבר שלו עצמו לירושלים כילד בן 15 שהחל ללמוד בפנימייה למדעים ואמנויות. הוא כתב על הזרות שהרגיש בקרב התלמידים היהודים ועל הפער העצום שגילה בין תפיסת המציאות שלהם לזו שלו. ההגירה ההיא, הכפולה, מטירה לירושלים ומערבית לעברית, הייתה אז לא רק פיזית אלא גם רגשית, תרבותית ואינטלקטואלית. המעבר הזה עיצב את קשוע כאדם וכיוצר, וקשוע הרבה להזכיר אותו גם בהקשר של ההגירה לארצות הברית.

קשוע חשף אז - במאמר הדעה בעיתון הגרדיאן - את המחשבה הנאיבית שעמדה בבסיס החלטתו לעסוק בכתיבה: האמונה שאם הוא רק יכתוב את הסיפור שלו בעברית עבור הישראלים, הם יצליחו להבין את הצד האחר - הצד שלו - וזה יוביל לשינוי מידי בעמדותיהם. 'אני רק צריך להיות כותב טוב וזה ישחרר את בני עמי מהגטאות בהם הם חיים. [רק צריך] לספר סיפורים טובים בעברית ואז אהיה בטוח. עוד ספר, עוד סרט, עוד טור לעיתון, עוד תסריט לטלוויזיה ולילדים שלי יהיה עתיד טוב יותר'.⁴

קהל הקוראים של מאמרו של קשוע בעיתון הגרדיאן שונה מהותית מהקהל היהודי-ישראלי שאלי יועדו טוריו בעיתון הארץ. גם אם יש חפיפה מסוימת בתכנים, הטון והרטוריקה שונים. אף כי הטור נכתב עוד בטרם עזב קשוע את ישראל, אני טוענת כי פרסום המאמר בעיתון הבריטי מסמל במידה רבה את רגע כינונה של הכתיבה החוץ-ישראלית שלו.

יש לכך כמה נימוקים: ראשית, פרסום המאמר באנגלית, בעיתון פופולרי בריטי, מעיד כי הוא מיועד בראש ובראשונה לקהל יעד שאינו ישראלי (יהודי או ערבי). שנית, במאמר הזה ניסה קשוע להמשיג בבירור את ה-*raison d'être* של כתיבתו במשך השנים, הוא הכריז על כישלונו המוחלט של הניסיון הזה, ובעקבות הכישלון הסיק - מסקנה כביכול בלתי נמנעת - שאין לו ברירה אלא לעזוב את ישראל. המאמר בעיתון הגרדיאן הוא אפוא הרגע הסמלי שקשוע הסיט בו את המבט ואת הפרספקטיבה מהפנים אל החוץ. קשוע מנסה להמציא את עצמו מחדש: מגולה פנימי, כלומר אזרח מדינת לאום שמשתייך לקבוצת מיעוט אך יוצר בשפת הרוב, למהגר טרנס-לאומי, אשר נדרש לתפקד בחברה ובתרבות חדשה, בעודו ממשיך, כל העת, ליצור בעברית - שפת ארץ המוצא. כפי שיודגם במאמר, לא תמיד הצליח הניסיון המורכב הזה, וקשוע מצא את עצמו לעתים קרובות ממולכד בין נאמנויות שונות, קודים שונים לכתיבה וקהלים שונים. לא תמיד הוא הצליח לייצר התאמה בין קוד הכתיבה המצופה ובין קהלי היעד השונים. עם זאת, אראה כי דווקא אי-התואם הזה תורם לכוחה של כתיבתו של קשוע ולאפקטיביות של מסריה.⁵

4 Sayed Kashua, 'Why I Have to Leave Israel', *The Guardian*, 19.7.2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/20/sayed-kashua-why-i-have-to-leave-israel> (אוחזר ב-20.10.2020). מכאן ואילך, אלא אם כן מצוין אחרת, תאריכי אוחזר כל הפריטים מן המרשתת הוא 20.10.2020.

5 אני מודה לליילך לחמן על הסיוע בחשיבה על המשמעות של אי-ההתאמה בין קוד הכתיבה לקהל היעד.

הגירה, גם כאשר היא פריבילגית ונעשית מבחירה, כמו במקרה של קשוע, היא חוויה מורכבת. קשוע, כמו מהגרים רבים לפניו ואחריו, מציג את עזיבת ישראל כטראומטית. על פי רוב, מבוגרים נוטים לחוות הגירה באינטנסיביות רבה יותר מאשר ילדים, וכאשר תחום עיסוקם של המבוגרים המהגרים תלוי כל כך בשפה ובניואנסים תרבותיים, תהליך ההיטמעות בחברה החדשה מורכב ומאתגר עוד יותר. במקרים רבים התהליך אינו מתאפשר במלואו, ומנקודת מבט שונה מעט אפשר לראות בו תהליך ארוך ומתמשך שלמעשה אינו מסתיים לעולם.⁶

קשוע המשיך לכתוב את טורו הפופולרי גם בעת השהות בארצות הברית. הטור הראשון לאחר המעבר לארצות הברית פורסם ב־24 ביולי 2014, והטור האחרון, שבישר על עזיבתו את משרת הכתיבה השבועית במוסף הארץ, פורסם ב־16 בנובמבר 2017. בשלוש וחצי השנים שעברו בין שני המועדים האלה כתב ופרסם קשוע קרוב ל־150 טורים שבועיים בעיתון.⁷ גם כשקשוע כתב את טורו מארצות הברית הוא המשיך להצביע על מרחבים של עיוורון בתודעה הישראלית, הן בתפיסה של הישראלים את עצמם והן בתפיסתם את האחרים. עם זאת, כמו שאופייני לנרטיבים אחרים של הגירה בראשית המאה ה־21, מרכז הכובד של הטור ותכניו הלכו והשתנו. הרגשות המעורבים כלפי ישראל, הניכור, הזרות

6 לקריאה נוספת בנושא הגירה והיטמעות בחברה האמריקנית ראו: עוזי רבהון ולילך לב ארי, **ישראלים אמריקנים: הגירה, טרנס לאומיות וזהות תפוצתית**, מוסד ביאליק, ירושלים 2011. בספר מובאים רשימת מקורות מקיפה ומרשימה בעברית ובאנגלית בנושא הגירת ישראלים לארצות הברית ומחקר סוציולוגי על הגירה בכלל (עמ' 153-172). לדיון מגדרי בשאלות אלה ראו: Lilach Lev, *The American Dream – For Men Only? Gender, Immigration and the Assimilation of Israelis in the United States*, LFB Scholarly Publishing, El Paso 2008. לתאוריות של מגדר והגירה ראו בייחוד את הפרק השני (עמ' 17-31); לדיון בהיטמעות תרבותית-סוציולוגית וכלכלית של מהגרים ישראלים בארצות הברית מנקודת מבט מגדרית ראו את הפרק החמישי (עמ' 69-102). חשוב לציין ששני הספרים עוסקים בהגירה של ישראלים יהודים בלבד לארצות הברית, ולא של ישראלים שהשתייכותם האתנית שונה. גם במקרה הזה קשוע נמצא בעמדת מיעוט. על הגירה לארצות הברית ראו גם: Gail M. Ferguson and Dina Birman, 'Acculturation in the United States of America', *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, David L. Sam and John W. Berry (eds.), Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2016, pp. 396-416; Buckingham and Anne E. Brodsky, "Our Differences Don't Separate Us": Immigrant Families Navigate Intrafamilial Acculturation Gaps through Diverse Resilience Processes', *Journal of Latina/o Psychology*, 3, 3 (2015), pp. 143-159. Steven Vertovec, 'Migrant ספרות-תרבותי בנושא הגירה ראו: Steven Vertovec, 'Transnationalism and Models of Transformation', *International Migration Review*, 38, 3 (2004), pp. 970-1001; Arianna Dagnino, 'Transcultural Writers and Transcultural Literature in the Age of Global Modernity', *Transnational Literature Journal*, 4, 2 (May 2013), pp. 1-14.

7 מעין בארכיון המקוון של עיתון הארץ עולה כי מאז הגיע קשוע לארצות הברית הוא פרסם 23 טורים ב־2014, 43 ב־2015, 46 ב־2016 ו־37 ב־2017. ראו: <https://www.haaretz.co.il/misc/editors>.

ואי־הנוחות במקום החדש, העיסוק המתמשך של קשוע בזהותו האתנית, תפיסתו העצמית כפליט וההתבוננות אחורה אל ארץ המוצא, כל אלה מבטאים את האתוס ואת המאפיינים של ספרות מהגרים טרנס־לאומית.

בסופו של דבר, נראה כי אף שקהל היעד המרכזי של הטור נותר ישראלים־יהודים אשר חיים בישראל, הקוראים המסורים והמעורבים ביותר של הטורים בעברית, שנכתבו כקשוע התגורר בשמפיין (Champaign), אילינוי, היו אותם ישראלים בני דורו של קשוע אשר חיים לכד או עם משפחותיהם בארצות הברית. אלה הזדהו במיוחד עם החוויות המתוארות בטורים השבועיים בעיתון הארץ והבינו בקלות את הדקויות של ההבדלים התרבותיים אשר הוא הצביע עליהם.⁸ לאחרים, ובמידה מסוימת אף לקשוע עצמו, הטור, כשנכתב מארצות הברית, נהיה לאט ובהדרגה רלוונטי פחות ופחות ביכולתו לשקף חוויה 'ישראלית'.

במאמר זה אני בוחנת את הכתיבה הלא בדיונית של קשוע מאז המעבר למערב התיכון של ארצות הברית תוך כדי שימוש בתאוריות המתבוננות בספרות מהגרים של השנים האחרונות ובתהליכים שיוצרים זהויות טרנס־תרבותיות. חוקרת התרבות האיטלקייה־קנדית אריאנה דנינו טוענת בספרה *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility* כי ספרות טרנס־תרבותית נוצרת בעקבות תנועה או מעבר (פיזי, וירטואלי או מדומיין) אל מחוץ לגבולות הלאומיים של מקום המוצא. דנינו מדגישה כי את התנועה הזאת אפשר להגדיר בדרכים רבות, ובהן היטמעות בין־תרבותית, דה־טריטוריאליזציה, עקירה או מעבר. זוהי תנועה שעשויה להוביל לשינוי בתפיסה או בהגדרה העצמית של יוצרים, וכך לסייע בגיבוש גישות או מודוסים חדשים של כתיבה אשר מעוצבים באמצעות עדשה טרנס־תרבותית.⁹

אכן, מלבד ההבדלים הבולטים בין ירושלים לשמפיין, אני עומדת במאמר על המתח בין הכתיבה של קשוע בעברית בטורים בעיתון הארץ, שיועדה לקהל יעד יהודי־ישראלי, ובין הכתיבה המסאית שלו, שיועדה לקהל אמריקני ליברלי, והדמות שהוא מנסה לכונן באמצעותה ובאמצעות הרצאות פומביות. מאז הגעתו של קשוע לארצות הברית הוא הרצה כ־80 פעמים הן במוסדות אקדמיים והן לפני קהילות שונות.¹⁰ הוא התראיין וגם כתב לשבועון רב־ההשפעה *The New Yorker* (להלן: *הניו יורקר*), לעיתון היומי *New York Times* (להלן: *הניו יורק טיימס*) ולרשת התקשורת NPR (National Public Radio). במפה

8 ההערה האחרונה היא הערכה שמתבססת על מספר נרחב של אינטראקציות אישיות של הכותבת עם ישראלים שמתגוררים בארצות הברית, על אנקדוטות שמוכאות בטוריו של קשוע ועל דיווחים שהוא מסר בהרצאות הפומביות שנסא.

9 Arianna Dagnino, *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility*, Purdue University Press, West Lafayette, IN 2015, pp. 2-13, 194, 334; ראו גם את מאמרה 'Transcultural Writers and Transcultural Literature'.

10 הנתון מבוסס על מידע שמסר עופר זיו, סוכנו של קשוע בארצות הברית, בתכתובת אלקטרונית מ־27.12.2017.

הפוליטית-תקשורתית האמריקנית שלושת ערוצי התקשורת הפופולריים האלה נחשבים ליברליים, וכך גם רוב קהל היעד שלהם.

כאמור, מעיון משווה בחומרים האלה ובחינת כתיבתו המסאית של קשוע בראי המחקר על ספרות מהגרים ועל זהויות טרנס-תרבותיות ניכר מתח בין שתי הפרסונות של הכותב, זו הישראלית וזו האמריקנית. במאמר זה אני מראה כי על אף הדמיון הרב בין שתי הדמויות, אפשר לעמוד על כמה הבדלים בין קשוע 'האמריקני', הפונה לקהל זר, ובין קשוע 'הישראלי', הפונה לקהל קוראי עיתון הארץ (לענייננו, הן לישראלים בישראל והן לישראלים בארצות הברית או במדינות אחרות). בהמשך הדברים אראה כי כל אחת מהפרסונות מתייחסת אחרת להגירה ולאפשרות השיבה לישראל; מלבד זה, הדמות הישראלית מדגישה את אי-הנוחות ואת הקושי בשהות המתמשכת במצב של מעבר (transient state), ואילו זו האמריקנית מדגישה – לעתים באירוניה ובלעג – את היתרונות שיש בחיים החדשים בארצות הברית; הדמות הישראלית ממשיכה לכתוב ולהתבונן בעולם מעמדה של מיעוט, ואילו הדמות האמריקנית נדרשת להתמודד – במידה רבה בעל כורחה – עם השתייכות רבת-זכויות לרוב הלבן. לבסוף, אצביע על סיומה של 'תקופת שתי הזהויות הנבדלות', פירוקן הסמלי והחזרה לזהות כותבת (או לא כותבת, כפי שמסמלת ההחלטה לסיים את כתיבת הטור) אחת.

התבוננות מבחוץ – התחלות טנטטיביות

הגירה טרנס-לאומית, היא תהליך אשר מהגרים מעצבים ומשמרים בו קשרים שמחברים בין חברת המוצא לחברה במקום התיישבותם החדש.¹¹ עוזי רבהון וליילך לב ארי מסבירים שמאז העשור אחרון של שנות התשעים הוסיפה התאוריה של הטרנס-לאומיות היבט חדש לתאוריות מסורתיות של הגירה, שלפיו הגירה היא תהליך רב-ממדי. גישה זו מגדירה מחדש את קשרי הגומלין בין מרחבים גאוגרפיים למרחבים חברתיים, ולפיה המרחב החברתי של המהגרים עשוי לנוע בין כמה אזורים גאוגרפיים ולא להכות שורשים ולהתבולל במקום אחד דווקא, כבעבר. במבנה חברתי חדש זה מהגרים פועלים במרחבים טרנס-לאומיים; אלה משפיעים על דפוסי קליטתם והשתלבותם בחברה המארחת, על הקשר שלהם עם ארץ המוצא, וממילא גם על מאפייני מקרו של המדינות המעורבות בתהליכי ההגירה.¹² המעבר של קשוע ומשפחתו לארצות הברית עונה להגדרות התאורטיות של הגירה טרנס-לאומית; ואכן, על אף הצהרות העזיבה הפומביות, הדמות הישראלית של קשוע –

Linda Green Basch, Nina Glick Schiller, and Christina Szanton, *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation States*, Routledge, London and New York 1993 11

12 רבהון ולב ארי, *ישראלים אמריקנים*, עמ' 16, 19, 21-23.

העולה מהטורים בעיתון הארץ בשנתיים הראשונות לפחות לשהותו בארצות הברית – רואה בהימצאות בארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות שהות זמנית ועוסקת בהרחבה במחשבות לחזור לארץ. ניכרת גם התייחסות מפורשת לאי-הוודאות אשר לכוונות החזרה. העדשה שהדמות המשתקפת מהטורים בעיתון בוחנת דרכה את המציאות האמריקנית היא ישראלית, וגם המבט של הדמות מופנה, כמעט תמיד, בחזרה אל ארץ המוצא. זוהי דמות שאפשר לשייך למונח מספרות המחקר העוסקת ב־emigrant literature – ספרות הגירה או ספרות מהגרים. הכוונה לכתיבה שמתארת את הנרטיבים של המהגרים או את סיפורי ההגירה שלהם.¹³

החברה האמריקנית ומנהגיה נבחנים בטוריו של קשוע הישראלי בדרך כלל מנקודת מבט של מבקר או תייר, ולכן פעמים רבות עיסוקה של הדמות הזאת בתרבות המקומית הוא עיסוק חיצוני, ולעתים אף עשוי להיראות שטחי. חוקר תרבויות המהגרים גראהם דאנפי מדגיש כי התקופה הראשונה בשהות ממושכת בתרבות זרה אינה מתאפיינת בהבנה, בקבלה או בהטמעה של מסורות ומנהגים מקומיים.¹⁴ ואכן, מעיון בטורים שפורסמו בשנתו הראשונה של קשוע בארצות הברית עולה דמות שעוסקת קודם כול בהיכרות עם המקום החדש ובהתבססות בו. זוהי דמות שאינה יכולה להתפנות, פיזית או רגשית, לניסיון ממשי להבין את הדקויות התרבותיות, ומוכן שלא להכיל אותן, לאמצן או אפילו להתמודד אֹתן. כך למשל תיאר קשוע בעיתון הארץ, בהומור האופייני לטוריו, כמעט בזמן אמת, את קשיי הקליטה הראשוניים. כמו מהגרים חדשים רבים לפניו, הוא גילה כיצד האמריקנים מתקשים לבטא את שמו והרגיש חוסר אונים במעבר מהשיטה המטרית לזו האימפריאלית. קשיים מסוג זה נעשו מוחשיים במיוחד למשל כשהוא התקשה לומר אם המשמעות של 100.4 מעלות פרנהייט היא שיש לבנו לקטן חום או שאין לו. קשוע כתב בטורים מהשבעות הראשונות לאחר הגעתו על אתגרים לא צפויים מסוג זה ועל היכרות עם מונחים זרים, כגון credit history (היסטוריית תשלומים) – מונח זה מעמת מהגרים חדשים עם הביורוקרטיה האמריקנית הלא מתפשרת, ו־playdate – מונח זה חושף בפני הזרים את ההורות האמריקנית הבלתי מתפשרת. לקח להם חודש שלם, הוא כותב, לארגן מפגש אחר הצהריים בין שני בני שלוש כדי שישחקו חצי שעה בארגו חול.¹⁵

13 את המונח טבע עוד בראשית המאה ה־20 חוקר הספרות גיאורג ברנדס (Brandes) בחיבורו המפורסם בשישה כרכים *Main Currents in Nineteenth Century Literature*. הכרך הראשון של חיבור זה נקרא *The Emigrant Literature*, והוא עוסק בדמות ה־émigré הצרפתי. את הספר תרגם לעברית א' ראובני בכותרת ראשי הזרמים בספרות המאה התשע עשרה, מסדה, תל אביב תש"ד. גרסה מקוונת של הספר (באנגלית) זמינה במיזם גוטנברג: <https://www.gutenberg.org/ebooks/47675>.

14 ראו למשל: Graeme Dunphy, 'Migrant, Emigrant, Immigrant: Recent Developments in Turkish-Dutch Literature', *Neophilologus*, 85 (2001), pp. 1-23.

15 סייד קשוע, 'ללא כיסוי', הארץ, 14.8.2014.

דאנפי כותב על הגירה וטרנס־לאומיות בעיקר בהקשר האירופי. הוא מפרש את המונח 'היברידיות תרבותית', באופן שתאוריות פוסט־קולוניאליות מפרשות אותו. לדבריו, זהו אינו צירוף או התכה של עמדות תרבותיות שונות לכדי זהות הומוגנית אחת אלא ייצוג מתמשך של המרות (exchanges), משאים ומתנים ואתגרים אשר משנים מהותית את העמדות התרבותיות שהם נוצרו או התהוו מהן.¹⁶ אף שקשוע אינו מבין את התרבות המקומית, הוא בהחלט לא בז לה בכתיבתו, לא בזו המיועדת לקהל ישראלי ולא בזו המכוונת לקהל אמריקני, בשום שלב. הוא מתייחס אל התרבות האמריקנית בהשתוממות, בפליאה, ולעתים אף ביראת כבוד, אך כאמור, מאפיין בולט של נקודת המבט הזאת הוא התבוננות מבחוץ. להבדיל מהפרסונה הישראלית – שאינה חוסכת בתיאור קשיי הקליטה ובתיאור נוקשותם של האמריקנים, כאשר הוא כותב לקהל שאינו ישראלי, התייחסותו לאמריקנים חיובית ואופטימית יותר. בכתיבה לקהל אמריקני מקומי, אותן החוויות מתוארות מפרספקטיבה אחרת לגמרי ומשמשות למטרות רטוריות שונות. כאמור, בעברית הדוגמאות האלה מוצגות כביקורת, או לכל הפחות מובאות בלויית תמיהה והשתאות כלפי החברה האמריקנית ומגוון מנהגיה המשובנים. למשל, כמו ישראלים רבים אחרים, קשוע התקשה במיוחד להבין את כללי ההתנהגות הנאותה, את קוד הנימוס האמריקני וכמובן את ההתעקשות על עמידה בתור מסודר בכל מקום. לעומת זאת, כשקשוע כותב לקהל אמריקני, אמנם הוא משתמש באותם אתגרים, אבל הוא ממקם אותם כחלק מנרטיב רחב יותר. הסיפור שהוא מייצר משייך את עצמו במודע, לאתוס ההגירה האמריקני.

ארצות הברית היא מדינה שנבנתה על הגירה, מהמיפלאואר, דרך הגירת ההמונים אליה בתחילת המאה ה־20 עד ימינו. בין שהדיון בהגירה היסטורי או עכשווי; בין שהוא מתקיים בהקשר ליברלי בדבר הצורך והחובה המוסרית לתמוך בפליטים או בהקשר שמרני, למשל כחלק מהרטוריקה של דונלד טראמפ, הנשיא הקודם של ארצות הברית, בעניין שנאת הזרים. סיפור ההגירה ההבסיסי הוא בעיני האמריקנים – ובהסתייגות הנדרשת מכל הכללה רחבה – סיפור של הצלחה. הקשיים העומדים בפניהם של מהגרים מובנים בדרך כלל כחלק ממהלך היסטורי רחב, הכרחי, וכזה שכמעט תמיד יש לו סוף טוב. לפיכך לאחר הצלחתן של משפחות המהגרים להתמודד עם תלאות הדרך ועם קשיי התקופה הראשונה הן מוצאות, במאה ה־20 ובראשית המאה ה־21, בארצות הברית של אמריקה לא רק מקלט ממשברים פוליטיים ולאומיים אלא גם בית, קהילה, רווחה כלכלית, וככלל – חיים טובים יותר מאלה שהיו להן בארצות מוצאן. איכות החיים הזאת נמדדת, על פי רוב, מדידה חומרית ולאורך זמן. במילים אחרות, וכמו התפיסה המקובלת בעיני ישראלים בנושא הגירה או עלייה לישראל, ההנחה הרווחת הבסיסית היא כי אף שההתחלות קשות, דברים מסתדרים במשך הזמן. כללית מדובר, כאמור, בתהליך חיובי, ובסופו מצבם של המהגרים טוב משהיה לפני הגירתם. בגילום בין־דורי פשטני, אפשר לומר שההורים

המהגרים משלמים את המחיר התרבותי הגדול ביותר, למען ילדיהם כמובן; אלה זוכים להזדמנויות שלא ניצבו לפני ההורים. במחקר, הקבוצות האתניות האלה מכונות 'דורות שני ושלישי של הגירה' (second and third generation migrants).¹⁷ דוגמה טובה לכך אפשר למצוא למשל באחד האתגרים הגדולים ביותר הניצבים בשנים האחרונות בפני ההשכלה הגבוהה בארצות הברית: שילובם של בני דור ראשון של סטודנטים בקולג' – First Generation College Students (או FGCS). first gen היא קבוצה הולכת וגדלה של סטודנטים שבשנת 2021 מהווה כשליש מכלל הסטודנטים לתואר ראשון בארצות הברית.¹⁸ במקרים רבים יש חפיפה רחבה בין סטודנטים שמשתייכים לקבוצה הזאת ובין סטודנטים שבאים ממשפחות שאחוזי ההכנסה שלהן נמוכים (low income); וחשוב לציין כי בארצות הברית השכלה גבוהה נחשבת תנאי בסיסי הכרחי לניעות חברתית.¹⁹ בהשאלה, אלו גם ההצדקות שקשוע משתמש בהן כדי לנמק את השהות הממושכת בארצות הברית – עתיד טוב יותר לילדים והזדמנויות רבות מאלה שעשויות להיות להם בישראל. הסכמה העומדת בבסיסו של נרטיב ההגירה האמריקני שקשוע מרמז אליו היא למעשה גרסה של מיתוס החלום האמריקני עצמו. אלו הם הרקע ונקודת המבט שבאמצעותם כדאי להתבונן בטור שכתב קשוע עבור השבועון הניו יורקר ביולי 2016.

קרוב לשנתיים לאחר הגעתו של קשוע לארצות הברית הוא השתתף במיזם מיוחד של הניו יורקר לכבוד יום העצמאות של ארצות הברית. במיזם התבקשו סופרים ויוצרים לכתוב על אדם, אובייקט או חוויה שמתארים בעיניהם את הרוח האמריקנית. קשוע כתב אז על free refill – מילוי מחודש של כוסות משקה בחינם, הנהוג בדיינרים אמריקניים. 'השבועות הראשונים במדינה החדשה לא היו קלים', הוא הודה. 'היו לי כל כך הרבה תכניות לחיים החדשים בארצות הברית אבל שום דבר לא עבד כמו שציפינו. אפילו התחברות לחשמל, מים וכבלים היתה בלתי אפשרית בלי Social Security number [מספר ביטוח לאומי אמריקני]. לא יכולתי לקנות מכונית בתשלומים כי לא היה לי קרדיט. טוב, היה לי כמובן קרדיט, רק לא בארצות הברית. כרטיס האשראי הישראלי שלי היה לגמרי לא רלוונטי, חשבון הבנק הישראלי – חסר משמעות'. 'מצאתי את עצמי', הוא כתב, 'קונה

Ibid., p. 7 17

18 ההגדרה הנפוצה והמקובלת ביותר של first gen היא סטודנטים שאף אחד מהוריהם, או מן המבוגרים שגידלו אותם, לא למד לתואר ראשון (ארבע שנים) במוסדות להשכלה גבוהה. מחקרים אקדמיים בנושא מצביעים על מערכת מיוחדת של אתגרים וקשיים אופייניים לאוכלוסיית הסטודנטים הזאת שלעתים קרובות מונעים סטודנטים אלה מלסיים את לימודיהם. לקריאה נוספת ראו למשל מאמר מקיף בנושא שפורסם ביומן הניו יורק טיימס בנובמבר 2017, <https://www.nytimes.com/2017/11/03/education/edlife/first-generation-college-admissions.html>

19 לחיבור עכשווי שמסביר את הנחות היסוד האלה ותוקף אותן בחריפות ראו למשל: Daniel Markovits, *The Meritocracy Trap: How America's Foundational Myth Feeds Inequality, Dismantles the Middle Class, and Devours the Elite*, Penguin Random House, New York 2019

פורד משנת 1990 מסוחר מכוניות פלסטיני.²⁰ לפיכך הייתה ההיתקלות הראשונה במונח free refill נקודה שסימלה בעיני קשוע ומשפחתו את האור בקצה המנהרה. 'זו היתה הפעם הראשונה מאז שהגענו לאילינוי בה חייכנו כמשפחה. Refill היתה המילה הראשונה שבני הפעוט למד להגיד באנגלית. וכששמעתי אותו אומר אותה, הרגשתי תקווה קטנה, חדשה, באשר לסיכויים שלנו באמריקה'.²¹

מן הכותרת לטקסט הזה שכתב קשוע לשבועון הניו יורקר 'The American Promise in a Free Refill' ('ההבטחה האמריקנית במילוי מחדש') – אפשר ללמוד כי השימוש שלו בשיח ההגירה האמריקני הוא רב־פנים; מצד אחד הוא מוכיח שהיחסות למסורות או למנהגים מקומיים יכולה להחזיר את האופטימיות ואת האמונה בתוצאות חיוביות בסופו של תהליך ההגירה וההיטמעות בחברה החדשה. לפי הפרשנות הזאת, הכרת המנהג של מילוי כוסות המשקה בחינם סיפקה למשפחה כולה אנרגיה מחדשת להתמודדות עם האתגרים. מצד אחר יש משמעות לבחירה, המתריסה כמעט, ברעיון של ה־free refill כמייצג את החברה החדשה ואת אחד השלבים הראשונים של ההיטמעות בה. קודם כול, מדובר במאפיין שולי – כמעט חסר חשיבות – שהשימוש בו בתור היבט שמסמל את החוויה או את הרוח האמריקנית יוצר לא רק הגחכה של המצב ושל סיפור המסגרת, כלומר של של מיום הכתיבה של הניו יורקר, אלא גם של השחקנים, בני משפחת קשוע, ושל מטרם, כמו שהיא מוצגת בקטע, להשתלבות במקום החדש. מלבד זה, ה־free refill מתואר בקטע כמסורת נחמדה ולא מזיקה. עם זאת, בין שקשוע היה מודע לכך ובין שלא, בשנים האחרונות נוסף ממד ביקורתי, כמעט אפל, למנהג ולהשלכותיו. free refill נתפס כאחד הגורמים המובילים להשמנת יתר (obesity), הנחשבת אחד המשברים הבריאותיים החמורים ביותר בארצות הברית כיום. הביקורת עליו כה חריפה עד כי יש מדינות, בעיקר בצפון מזרח היבשת, שמנסות לקדם חוקים שיאסרו על מסעדות להשתמש באסטרטגיית השיווק הזאת. קריאה כזאת מציבה את הטקסט של קשוע בשבועון הניו יורקר כמעין פרשנות ביקורתית של החברה האמריקנית שהוא נחשף אליה וביקורת על מנהגיה.

יצירת טקסט אשר מציע את עצמו לפרשנות רב־שכבתית היא אסטרטגיה מוכרת בכתיבתו של קשוע; היא מאפשרת לקשוע עצמו להסתייג מקבלת אחריות לביקורת הנמתחת בטקסט שהוא כתב ובו בזמן מאפשרת לקוראים להתעלם מהפרשנות הביקורתית ולפטור אותה כחלק מן ההומור השזור בכתיבה. כפי שכתבתי במקום אחר, ההתייחסות הלא רצינית של הטקסט לעצמו משמשת גם כאן שכבת הסוואה והגנה מפני ניסיונות לסווג את כתיבתו של קשוע כביקורתית או חתרנית.²²

20 Sayed Kashua, 'The American Promise in a Free Refill', *The New Yorker*, 9.7.2016
התרגום שלי. מכאן ואילך, אלא אם כן מצוין אחרת התרגומים שלי.

21 שם.

22 שירי גורן, 'הומור, אלימות והתנגדות קריאטיבית בסדרת הטלוויזיה עבודה ערבית', *עיונים בתקומת ישראל*, 24 (2014), עמ' 73-93.

קשוע עצמו התייחס לשימוש שלו בהומור – לדבריו, זו אסטרטגיה מכוונת ומחושבת. בריאיון רדיופוני ב־ NPR לכבוד פרסום התרגום לאנגלית של ספרו *בן הארץ* (בארצות הברית הספר פורסם בכותרת המוצלחת *Native: Dispatches from an Israeli-Palestinian Life*) הוא אמר: 'אני מציית לאמירה שאם אתה רוצה לומר את האמת לאנשים כדאי לספר להם קודם בדיחה ולגרום להם לצחוק, אחרת הם יירו בך [...] הומור הוא כלי שמסייע לי לשרוד'.²³ הריאיון שודר ב־12 בפברואר 2016 בתכנית הפופולרית 'All things Considered' – תכנית הרדיו השנייה במספר המאזינים בארצות הברית. להבדיל מקשוע ה'ישראלי', שמרבה לראות במעבר לארצות הברית עניין זמני, הפרסונה המוצגת בריאיון היא זו של מהגר פוליטי. לא פליט, אבל כזה שעזב את ישראל מבחירה ואין בכוונתו לחזור אליה, אלא אם תשתנה דרמטית הפוליטיקה בה. 'איך אתה מתייחס עכשיו להחלטה לעזוב?' שאלה המראיינת קלי מק'אוורס. מעניין לראות כיצד קשוע מאגד בתשובתו, בצד ההומור, הכרה במשבר ובמחיר האישי הכרוך בהגירה ובו בזמן מקפיד לכלול את הרטוריקה שקהל מאזינים אמריקני מצפה לשמוע בתשובה כזאת, בדבר יצירת הזדמנויות לדור הבא:

זו עדיין הרגשה טראומטית. מאוד מבלבלת. היה לי ברור שאני לא יכול להישאר. הכל קרס. הכל בחיים שלי קרס [...] אני עוד לא בטוח שהתאוששתי. אבל אני גם יודע שאני עדיין לא יכול לחזור. אני רואה כמה הילדים יותר שמחים כאן. יש להם אפשרות לעתיד טוב יותר, שבו הם לא צריכים להסתתר. לא יכולתי להמשיך לשקר להם ולומר להם שהם אזרחים שווים וזכויות במדינת ישראל. הם לא יכולים להיות שווים וזכויות כי לשם כך בישראל צריך אימא יהודייה. אז בסופו של דבר מה שאני מנסה לספר לילדים שלי זה שזה הכל באשמת אימא שלהם, לא באשמתי. אבל אני מקווה שיום אחד אני אגייס מספיק כוחות, ואשכנע את עצמי ששוב יש תקווה ואחזור ואלחם כדי להפוך את המקום הזה לראוי למגורים וחיים גם של יהודים וגם פלסטינים.²⁴

הרגשה דומה עולה גם מדברים שאמר קשוע לשבועון הניו יורקר בכתבה מקיפה שפורסמה בספטמבר 2015 ועסקה בעזיבתו את ישראל ובחייו החדשים במערב התיכון: 'רציתי חיים נוחים יותר עבורם [ילדין]. אבל בישראל אי-אפשר לגדל ילדים על ערכים של שוויון מלא. אני מתכוון, לילדים יהודים אולי אפשר לשקר. אבל כשהילדים שלי יגלו שהם לא שווים לאחרים, לאן הם ילכו?'.²⁵

23 "It's A Surviving Tool": "Native" Tells Satirical Stories of Life in Israel', NPR's Kelly McEvers talks to author Sayed Kashua, *All Things Considered*, NPR, 12.2.2016. <https://www.npr.org/2016/02/12/464920474/its-a-surviving-tool-native-tells-satirical-stories-of-life-in-israel>

24 ש.ם.

25 Ruth Margalit, 'An Exile in the Corn Belt: Israel's Funniest Palestinian Writer Decamps to the Midwest', *The New Yorker*, 6.9.2015. <https://www.newyorker.com/magazine/2015/09/07/an-exile-in-the-corn-belt>

אפשר לראות כי דמותו האמריקנית של קשוע משקפת מאפיינים קלאסיים של תודעת מהגרים. דמות זו משלימה בהדרגה עם המעבר לארץ היעד וחווה חברות והיטמעות בחברה החדשה. כאמור, אחד השלבים האלה הוא היכרות עמוקה יותר עם התרבות החדשה בצד שמירה על קשר קבוע עם התרבות של ארץ המוצא.

בדרך לכשירות תרבותית: ניכור ואי-נוחות לעומת יתרונות במצב החדש

גם בסיום ההתאקלמות הראשונית ובתום חודשי המעבר, הניכור ואי-הנוחות הרגשית שחווה קשוע אינם פוחתים במידה ניכרת אלא באים לידי ביטוי באופנים אחרים בכתיבה. אחד האמצעים הראשונים בדרך לצמצום פערי תרבות שמהגרים חווים בין ארצות מוצאם למדינות היעד הוא ההכרה בקיומם של פערים כאלה. גם בהקשר הזה ניכר הבדל בין הפרסונה הישראלית, המדגישה את הגעגועים לארץ, ובין זו האמריקנית, המקפידה להדגיש את היתרונות בחיים החדשים בארצות הברית. בשני המקרים, מהכתיבה ומהראיונות בשנה השנייה ובשנה השלישית לשהותה של משפחת קשוע בארצות הברית ניכרת הבנה עמוקה יותר של דקויות תרבותיות, ונראה שהיה לקשוע עצמו מעט יותר זמן לעצור ולחשוב על המשמעויות הרגשיות, התרבותיות והחברתיות של השהות הממושכת מחוץ לישראל. המחויבות לכתיבת טור שבועי לעיתון חידדה והעמיקה את הדיון בנושאים האלה, בעיקר מפני שהיא סיפקה מרחב לחשיבה רפלקסיבית.

כאמור, הדמות המכוונת לקהל הישראלי אינה מהססת להביע בפומבי את הגעגועים לארץ. בטור שפורסם באוקטובר 2015 סיפר קשוע שכשהוא נתקל בחומס שמזכיר לו את ירושלים הוא אוכל 'כמו מטורף' ושלא כמנהגיו, אינו מקפיד על כללי הטקס של אכילה בציבור.²⁶ הטור הזה מעניין במיוחד מפני שדמותו של קשוע מדברת בו בשני קולות. קול אחד מתאר את הביקור המוצלח בביתם של חברים ישראלים – דרך אגב, הקטע אינו מציין אם החברים ישראלים יהודים או ישראלים פלסטינים, אבל אם נותנים את הדעת למסר הרטורי של הטור, אפשר לשער שמידע זה הושמט בכוונה. קול אחר מלווה את האירועים בשורה של הפרעות סמיוטיות – ברצף מילים בעברית שהמשותף להן הוא רטוריקה אלימה או רטוריקה של שנאת יהודים כלפי ערבים: 'עמדתי על הדק והבטתי אל האגם שעוד מעט ודאי יקפא ובמוחי התרוצצו מילים ומשפטים לא ברורים שסירבו להרפות: צדקת הדרך, ידיים קשורות, עד מתי נשתוק, בכל מקום, בארץ ישראל, עשוי ללא חת, השם יקום, בני בלייעל, בני עוולה, נתעבים, יימח שמם'.²⁷ ההצדקה הנרטיבית היא שהדמות חולה או מרגישה לא טוב, ואלה הן הזיות שהיו עשויות לנבוע מחוס. עם זאת,

26 סייד קשוע, 'מעל צלחת חומס חמים התרחקתי מירושלים והתקרבותי לגרין קארד', הארץ, 8.10.2015.

27 שם.

הטור כולו מספק הצצה אל השניות התרבותית, שאינה רק שפתית או חברתית אלא גם רגשית ופיזיולוגית.

הדמות המשתקפת מהטורים בעיתון בשנות הביניים האלה מודעת כל העת לנרטיב שהיא מייצגת, ולפיכך על אף האוטנטיות בגעגועים ולמרות הפיתוי שבהיקסמות מחודשת מישראל, קשוע מקפיד במיוחד על כתיבה שאינה נסחפת לאידאליזציה של ארץ המוצא. בכל זאת, ואפילו למרות ההקפדה הזאת, כותרתו של אחד מטוריו בעיתון הארץ בסוף דצמבר 2015, כשנה וחצי לאחר המעבר, הייתה 'אם אני לא מוצא כאן את מי לשנוא, אני חוזר לארץ':

לפעמים אני מנסה להזכיר לעצמי את השבועות ואף את החודשים הארוכים שלאחר עזיבת הארץ, את אותו בכי לא נשלט ותחושת טראומה ואובדן שליוותה אותי כאן. מדוע זה הפכתי להיות סלחן, ואיך זה שהתחלתי לדמות את ירושלים לגן עדן אבוד? הרי אין סיבה. את זה אני יודע בכל מאודי. אני עוקב אחר החדשות ושומע מחברים שהמצב מאז עזיבתנו רק הלך והחמיר. שהגעונות גואה מאי פעם והתהום רוחשת יותר מתמיד. אז איך זה שהפכתי לאחרונה ציוני, ושמשפטים מבחינת הבגרות נוסח 'לבי במזרח ואנוכי בסוף מערב' שמעולם לא אמרו לי דבר, מתחילים לרגש אותי עד דמעות. ואיך קרה שהפסקתי להבחין בין ביאליק ומחמוד דרוויש?²⁸

גם אם נותנים את הדעת להגזמה המכוונת שיש בתיאור הזה, אי הנוחות הרגשית והגעגועים לארץ ניכרים. גם המעגל החברתי, המורכב בעיקרו ממהגרים שהגיעו מישראל לארצות הברית, מעיד על מציאות מוכרת בחייהם של מהגרים. בטורים אחרים הרגשת הפליטות מודגשת מאוד. למשל, בטור שפורסם לאחר חג ההודיה השני של משפחת קשוע בארצות הברית הוא כתב: 'הוא חסר מוצא התרנגול הזה, מצאתי את עצמי חושב ומזדהה בפעם הראשונה עם משבר זהות של תרנגול מת. הוא פליט, כמוני'.²⁹ בתקופה הזאת, דווקא כשהתחילו החיים החדשים להיכנס לשגרה, ניכרה הבנה עמוקה יותר לא רק של השונות התרבותית אלא גם של הפערים או החסרים התרבותיים שיאפיינו תמיד את דמותו כמהגר. בו בזמן הוא קונן גם על אותם אלמנטים תרבותיים שהחמיצו הוא וילדיו בישראל ובמזרח התיכון בשל המעבר לארצות הברית:

נסיעות ארוכות מלחיצות אותי, בעיקר כשהילדים באוטו. [...] עצרנו שלוש פעמים, ושתייתי דליים של קפה דלוח שהתחלתי לאהוב וקולה מהולה בקרח שאני כבר לא יכול בלעדי. בכל התחנות שבהן עצרנו ניגנו שירי חג המולד שמחים, ואני לא זיהיתי שיר אחד, ותהיתי אם זה אפשרי בכלל לחיות במדינה או לכתוב בשפה שבה לא מזהים ולו שיר ילדים אחד. האם יש זמרים חדשים בעולם הערבי? האם יש להיטים חדשים בישראל? מה משמיעים לילדים שלי בשיעורי מוזיקה בבית הספר? האם הילד הקטן שלי מזהה את שירי חג המולד מהגן?

28 סייד קשוע, 'אם אני לא מוצא כאן את מי לשנוא, אני חוזר לארץ', הארץ, 31.12.2015.

29 הנ"ל, 'תרנגול ההודו ואני - פליטים בארץ זרה', שם, 3.12.2015.

למה אני נחרד מהמחשבה שהילדים לא יכירו את המוזיקה שאני הכרתי, את הקומדיות המצריות שאני גדלתי עליהן, ולצטט בדיוק כמוני, כמו אמא שלהם, משפטי מחץ מסרטים זולים שעיצבו את האנשים שגדלנו להיות?³⁰

התהיות האלה אופייניות למהגרים בני הדור הראשון. שלא כשנת ההגירה הראשונה, הדרמטית יחסית, מבחינת הפעילות ומידת המעורבות בחיי שאר בני הבית, השנה השנייה לשהותו של קשוע בארצות הברית אופיינה בשגרה ובפעילות יום יומית שהייתה במידה רבה צפויה והיה אפשר לחזות אותה. כאמור, פרק זמן זה אפשר לקשוע לחשוב ולהרהר במצב החדש, להעריך אותו מחדש ולהכין מעין ספירת מלאי שעשויה לספק דין וחשבון על מה יש ומה אין בו. אכן, 2016 הייתה גם השנה הפורה ביותר מבחינת מספר הטורים שכתב לעיתון – 46.³¹ אלו כבר לא הימים הראשונים בתרבות זרה, וקשוע התפנה להתלונן גם על מטלות שגרתיות. אחת מהן הייתה למשל החובה העירונית לפלס שלג מהמדרכה שלייד הבית. על אף הצהרתו הכתובה עם עזיבתו את הארץ לכתוב רק על מזג האוויר – הצהרה זו כמובן לא יכלה להתממש בפועל – העיסוק בשלג שימש לא מאורע מכונן אלא הזדמנות לדיון במעמדו הארעי. קשוע שונא לפנות שלג, אבל זוהי חובה עירונית. בכל מצב אחר הוא לא היה טורח לגרוף שלג שלא לפי רצונו, אבל כמהגר הוא אינו יכול להרשות לעצמו להרגיש שום זכות או זכאות (sense of entitlement), ומובן שלא יעלה על הדעת לא לציית לחוקים: 'זה עניין כזה של מהגרים, לפעמים אני חושב לעצמי, לפחות הדור הראשון של מהגרים שמנסים להפוך לתושבי קבע או אזרחים. לפעמים אני אומר לעצמי, בסדר בסדר, אני אפנה שלג עד שאקבל גרין קארד, אחר כך אני כבר אראה להם מה זה'.³² עיסוקו של קשוע בהגירה ובזרות שהוא מרגיש בארצות הברית היה האינטנסיבי ביותר באותה תקופה.

עם התרחבות הדיון הרפלקסיבי במצב שהוא נמצא בו, וכללית יותר – בהגירה ובמשמעויותיה, העמיקה גם ההשוואה הבין-תרבותית. קשוע הכיר בשלב הזה, בהקשר המקומי וגם בזה הלאומי, את הסביבה שהוא נמצא בה – מספיק כדי להכיר במגבלות העומדות בפני מי שמנסה לתפקד בשפה ובתרבות שאינן שלו וכדי להתחיל להבין את המחיר העצום שהצורך או ההכרח לתפקד בתרבות זרה גובים:

אני מרגיש כל כך עלוב לפעמים, עם האנגלית העדיין מביכה שלי, עם המבטא הזה שכל מה שאפשר לעשות איתו זה להגיד תודה. אני מרגיש עלוב לעתים בשל שקילת המילים, פן חלילה רגשותיו של בן הארץ המארחת, לא משנה מהן דעותיו, ייפגעו מזר אורח שטרם למד לכבד את הארץ המובטחת. כך לעולם לא אדבר על הזוועות המחרידות שאני שומע כאן בתקשורת חדשות לבקרים. אני אקשיב לדברי האימה של שרה פיילין ושל יתר המועמדים לנשיאות ואומר אמן. אני רק אורח כאן, אני רק זה, זו לא המלחמה שלי, אני לא אמריקאי, אסור לי להתערב.³³

30 ש.ם.

31 קשוע, 'זה נגמר'.

32 הנ"ל, 'בגין ואני וכל הערבים', הארץ, 21.1.2016.

33 ש.ם.

המחיר שקשוע מרמז אליו בציטוט הזה הוא למעשה מחיר של הדחיקת האני. היה לו הרבה מה לומר, אבל בשל מעמדו כ'זר אורח' הוא הרגיש שאסור לו להתערב. בשלב הזה, המתאפיין בטורים של קשוע במעברים בין-תרבותיים תכופים, אפשר לראות כמעט אוקסימורון, שיש בו התבססות או אפילו התקבעות בזמניות. המשפחה עוד לא החליטה אם להישאר או לחזור, אבל הסביבה מוכרת יותר ויותר. לקשוע היה נוח מאוד לכתוב מתוך עמדה לימינלית זו, שנעשתה פורה מאוד בעבורו – אולי משום שהיא שעתקה את אותן אי-נוחות ואי-נחת שאפיינו את הכתיבה שלו עוד בישראל. במאי 2015, בשנה הראשונה לשהות המשפחה בארצות הברית, הוא כתב:

'אז בשביל מי אנחנו עושים את כל זה?' שמעתי את אשתי צועקת על הילדה שלי השבוע והבנתי שגם לה נגמרה התחמושת מול ילדה מתבגרת בארץ נוכרייה. אני לא אומר שמתבגרים הם יותר נוחים למשתמש בארץ, אבל כאן המלאכה נעשית הרבה יותר קשה. כאן אני ואשתי אבודים, עדיין לא יודעים מי נגד מי וכיצד כל העסק הזה שנקרא ארצות הברית של אמריקה בדיוק עובד. אנחנו שני מהגרים בגיל העמידה שלא יודעים את השפה ויש לנו מבטא של מדינת עולם שלישי שגורם לילדים, בעיקר לילדה הגדולה, כמובן, להתבייש בנו. שנינו נמנעים מלהשתמש באנגלית בנוכחותה, ולעתים אני מבקש מהילדה שלי לעשות עבורי טלפונים לכל מיני מוסדות אמריקאיים כמו הביטוח הרפואי, בתי מרקחת ואפילו להזמין פיצה בטלפון.³⁴

גם הרגרסיה המתוארת בתפקוד ההורים אופיינית למשפחות מהגרים, שהילדים – השולטים בשפת המקום – מקבלים עליהם בהן תפקיד של מתורגמנים. עם זאת, מעניין לראות איך שנה בדיוק לאחר כתיבת הדברים האלה, בטור ממאי 2016, אי-הנוחות נשארה, אבל הנושא השתנה. בשנה השלישית לשהות המשפחה בארצות הברית הוסט הדגש מהקושי באנגלית לאתגר אחר, שמתבטא במידת הרלוונטיות של העברית לחייו. אירוני מעט כי אחת ממשימותיו של קשוע בתור מרצה אורח באוניברסיטת אילינוי הייתה ללמד עברית למתקדמים. כך, בעצם, אפילו בשנה השלישית לשהותו בשמפיין הוא ניהל חלק ניכר מזמן העבודה שלו בעברית – ממשימות ההוראה באוניברסיטה, דרך כתיבת הטור בעיתון והשלמת הרומן עקוב אחר שינויים (יצא לאור בישראל בסוף שנת 2017) עד עבודות כתיבה ותסריטאות אחרות שהוא עסק בהן עבור גופי תקשורת ישראלים:

אני היחיד בבית, ואולי גם היחיד בכל העיר, שעוסק בשפה העברית. [...] למעיישה, כמו שאומרים אצלנו בעדה, העברית הפכה לשפת קריאה וכתיבה ופחות שפת דיבור. [...] ואולי עדיף כך, ראשית כי כל מי שמכיר אותי מעדיף שאדבר פחות, לא חשוב באיזו שפה, ושנית, משום שבקריאה ובכתיבה אני צריך להתמודד עם המבטא שלי, אף על פי שלעתים אני מוסיף או מחסיר יוד או וו גם כשאני מקליד, ומודה לאל על

34 הנ"ל, 'הילדים החצופים שלי מלמדים אותי איך להגיד סלמון', הארץ, 7.5.2015.

מתקן המבטא האוטומטי של תוכנת המחשב. מלבד ספרים, תסריטים ומאמרים אני גם קורא הרבה מאוד חדשות, יותר מדי חדשות בעברית. בתחילה זה היה מתוך עניין, ואותה נטייה למזכזכים לאומי שהיתה נחוצה לי על מנת להרגיש שאני עדיין בחיים. אחר כך קראתי עיתונים מתוך הרגל, ולאחרונה אני קורא את העיתונים הישראליים רק בגלל מחויבות הכתיבה שלי והצורך לדעת מה בדיוק קורה שם. אני יכול להגיד לכם שמכאן נראה ששום דבר לא השתנה. [...] אחרי פחות משנתיים הפכתי להיות בעל האנגלית העלובה ביותר בבית, אף על פי שהאנגלית שלי היתה המוצלחת ביותר כשרק הגענו לכאן.³⁵

הבנתו שבינתיים הוא ומשפחתו נשארים בארצות הברית הניעה את קשוע לנסות לכוון קול רלוונטי גם בהקשר האמריקני. בכתיבתו של קשוע השלב הזה בא לידי ביטוי בהיכרות עמוקה יותר עם קהל היעד שלו. כמו שכבר כתבתי, קשוע מרבה להרצות בפני קהלים שונים. בזכות המגע האינטנסיבי עם קהל הוא נהיה בקיא יותר באופן שיש לפנות לקהל האמריקני, מה כדאי לומר, איך כדאי לומר את זה כדי להישמע, וחשוב לא פחות – מה כדאי לא לומר. לאט ובהדרגה אמירותיו של קשוע בהרצאות ובראיונות פומביים, וכמובן כתיבתו העיתונאית, נעשו מדויקות וחדות יותר. להבדיל מהרצאה מדוברת, שתלויה במשתנים חיצוניים רבים (מקום, אווירה, מצב רוח, אינטראקציה עם קהל), כתיבה תלויה פחות בגורמים חיצוניים ויכולה להגיע לקהלים רחבים הרבה יותר. עוד יתרון בכתיבה, שעליו הצביע קשוע עצמו בציטוט האחרון, הוא שבכתיבה אין מבטא. את המשפט הזה אריאנה הפינגטון, המייסדת והעורכת הראשית של תאגיד התקשורת הפינגטון פוסט ומהגרת בעצמה, מרבה להזכיר בראיונות עמה, כדרך להסביר את יכולתה של הכתיבה ליצור קשר ישיר עם קוראים. אכן, טוריו של קשוע – המיועדים לקהל אמריקני, אף שגם בשלב הזה עדיין הם נכתבים בעברית ומתרגמים מקצועיים מתרגמים אותם לאנגלית – משקפים מידה הולכת וגדלה של הבנה וכשירות בין-תרבותית (inter-cultural competence). כשירות בין-תרבותית היא היכולת להבין ולתקשר בעילות עם אנשים מתרבויות שונות. זוהי מיומנות שיש בה הרבה יותר מיכולת לשונית: יש בה מודעות לשונות, לתפיסות העולם האינדיווידואליות של האחר, סובלנות להבדלים תרבותיים והבנה עמוקה יותר של השונות התרבותית עצמה.³⁶ כאמור, כל אלה ניכרים מאוד בכתיבה של קשוע לקהל

35 הנ"ל, 'הילדים שכחו את העברית וגם הערבית בסכנה', שם, 26.5.2016.

36 ראו למשל את הצהרות היכולת הבין-תרבותית של אקטפל – המועצה האמריקנית להוראת שפות זרות, <https://www.actfl.org/resources/ncssfl-actfl-can-do-statements>. ראו גם: Michael Byram, *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship*, Multilingual Matters, Toronto 2008, pp. 230-233; Clair Kramsch, 'From Communicative Competence to Symbolic Competence', *The Modern Language Journal*, 90, 2 (2006), pp. 249-252; Rachel Harris, 'Israeli Literature in the 21st Century, the Transcultural Generation: An Introduction', *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, 33, 4 (2015), pp. 1-14

אמריקני, אך למעשה אפשר למצוא עדויות להשתלבותם גם בכתיבה לקהל הישראלי; כך ניכר למשל במובאה האחרונה, במחשבה הרפלקסיבית על תפקידה של העברית בחייו. אבל קשוע עוסק לא רק בתפקיד העברית ביום-יום האמריקני שלו אלא גם בתפקידים החדשים של האנגלית בחייו. בספטמבר 2016 הוא פרסם ביומון הניו יורק טיימס גרסה של דברים שכתב עוד לפני כן בעיתון הארץ. הטור באנגלית בכותרת 'Back to School, in a New Country' מתאר בתסכול משועשע את הקושי העצום לפענח את רשימות הציוד הנדרש לבית הספר היסודי שבנו הצעיר לומד בו. כך למשל חיפש קשוע זמן רב תיק מתוצרת זיפ לוק (zip lock bag) לפני שהבין שמדובר בסוג של שקית ניילון.³⁷ בסיטואציה עצמה, בניכוי הפרטים המדויקים, מתאר קשוע חוויה מוכרת מאוד המהדהדת בקרב מהגרים רבים, ללא קשר למוצאם או לפרק הזמן שעבר מאז הגעתם לאמריקה. כמו במקרים אחרים, גם כאן קשוע משתמש בתפיסת ההגירה הבין-דורית כדי להדגיש את ההבדלים בינו ובין פתו ('בשביל מי אני עושה את כל זה', 'אני אקנה לך תיק של North Face כשתתקבלי להארורד', אם כי, הוא כותב, 'אני אתפשר על כל אוניברסיטה מליגת הקיסוס'). האופוזיציה המוצגת בין הדגש על החסרים של קשוע עצמו באנגלית יום-יומית והציפייה שפתו תתקבל ללימודים באוניברסיטת עילית, מובנת בקרב הקוראים כסיפור הגירה שגרתית.

מלבד זה, הטור באנגלית, הן בתוכנו והן בטון שבו נכתב (בתרגומה המצוין של ג'סיקה כהן) מכוונים בדיוק אל קהל היעד הליברלי של קוראי העיתון. קשוע מתאר איך בנסיעתם במכונית הם שמעו כתבה ב-NPR על פליטים סורים שמגיעים לארצות הברית ואינם דוברים אנגלית, אבל הם אסירי תודה על עצם האפשרות לחיות באמריקה. הבן המתבגר של הפליטים מסביר בכתבה באנגלית בסיסית שהוא מתכנן להיות רופא או מהנדס. כל זה מוצג, במידה לא מבוטלת של הומור, על רקע רצונה של פתו של קשוע ללמוד היסטוריה דווקא ועל הבלבול שהבן הצעיר מבטא בין חנות המזון המהיר ארבי'ס (Arby's) ובין המילה 'ערבי' (מבוטאת בערבית: Arabi). כל אלה מראים את ההבדלים הגדולים בין חוויית פליטות, המתוארת בכתבה ב-NPR – שהדיכוטומיה בין סכנת החיים בסוריה לאפשרויות הבלתי מוגבלות באמריקה אינה מאפשרת בה מקום לדקויות (הכול נהדר במקום החדש) – ובין המהלך המורכב יותר שקשוע מציג, שלפיו מציאות ההגירה ניואנסית ורבגונית יותר. קשוע מזכיר לקוראים בעדינות את הזהות המפוצלת, השבורה גם בדור הראשון להגירה וגם בקרב ילדיו, ואת המחיר של אי-השליטה המושלמת בשפת המקום. 'חשבתי שהאנגלית שלי טובה', הוא כותב, 'אחרי הכל אני יכול לתת הרצאה של 90 דקות על גזענות, ג'נטריפיקציה והפוליטיקה של המזרח התיכון'. אבל לא היה לו מושג מה זה fine-point black felt-tip marker (עט פיילוט שחור).³⁸

Sayed Kashua, 'Back to School, in a New Country', *New York Times*, 2.9.2016, <https://www.nytimes.com/2016/09/04/opinion/sunday/back-to-school-in-a-new-country.html?smid=url-share>

העובדה שפרסום הטור כולו נועד ככל הנראה לקידום המכירות של ספרו *Native* רק מוסיפה לאותנטיות של חוויית הקריאה. כתיבת טור או op-ed בעיתון או שבועון יוקרתית היא אסטרטגיה למכירת ספרים הן באקדמיה האמריקנית והן בעולם הוצאות הספרים. המטרה המרכזית של פרסום טור כזה היא שורת הביוגרפיה המובאת בסופו, ובה שם הספר החדש. משמעות הדבר היא שקשוע התחיל לפעול על פי כללי המשחק המקובלים בתרבות ובחברה החדשה.³⁹

עם זאת, המודעות התמידיה לשניות הבין-תרבותית מלווה כמעט תמיד בטורים של קשוע בחוסר נחת שמתקשר לאי-הוודאות בנוגע להמשך השהות בארצות הברית. אפשר לתאר את הזמניות של קשוע אגב שימוש במונח 'זמן-מקום' (timeplace), שטבעה חוקרת התרבות דונה הראווי.⁴⁰ אף כי הראווי מתייחסת למונח בהקשר שמחבר בין תאוריות בנושא אקולוגיה לנרטיבים של מדע בדיוני, התייחסות מטפורית לרעיונותיה עשויה להיות שימושית בהקשר של קשוע. הזמניות של הזמן-מקום וההצעה להישאר עם הקושי (של חיים ומוות, ובהשאלה – של הקיום הכפול, הלא טבעי, בשתי תרבויות) יכולות להסביר הן את המשיכה והן את החרדה הכרוכות באי-ההכרעה.

בטור שכותרתו 'גר בארה"ב וחי בירושלים' – הגיע הזמן להחליט' ניסה קשוע להסביר את אי-הנחת, למפות את השפעות של ההרגשה הזאת ובאותו זמן להבין את מקורותיה:

ואולי זו ההיתקעות בטרואמת העזיבה, מעיין ניסיון לאטום את חושי, הכחשת עובדת הימצאותי כבר למעלה משנה וחצי במקום אחר, רחוק. תחושת הזמניות שהולכת ומתקבעת [...] לעתים אני תוהה על קנקנה של תחושת הגלות, אם הגדרתה המדויקת היא המעבר למקום אחר, או דווקא ההיתקעות בארץ המוצא. לפני כמה זמן צפיתי במופע סטנד-אפ של קומיקאי ממוצא פלסטיני שנולד בארצות הברית. הוא סיפר באנגלית איך בילדותו אביו לא הפסיק לדבר על פלסטין, וכיצד באחד הימים כשהוא הבין שפלסטין זו לא שכונה בצפון ג'רזי, הוא שאל את אביו, 'אבא, איפה זה פלסטין?' וכשהאב הביט בו, מצמיד את אצבעו המורה לרקתו ועונה, 'פלסטין זה כאן', הבין הילד כי אביו מטורף.

לפעמים אני מחליט שעלי להתחיל להפנים כי אני במקום אחר ולהתנהג בהתאם, רק שאין לי תפריט או הוראות ואני לא לגמרי מבין את משמעות ההתנהגות בהתאם.

39 'Sayed Kashua is a visiting professor at the University of Illinois at Urbana-Champaign and the author, most recently, of *Native: Dispatches From an Israeli-Palestinian Life*', פרופסור אורח באוניברסיטת אילינוי באורבנה-שמפיין. ספרו האחרון הוא *בן הארץ*.
 ובתרגום: 'סייד קשוע הוא

40 דונה הראווי משתמשת במונח הזה בספרה, ואלה דבריה: 'a kind of timeplace for learning to stay with the trouble of living and dying in response-ability on a damaged earth' (ההרגשה שלי). ראו: Donna J. Haraway, *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Duke University Press Books, Durham 2016, pp. 2, 125, 178.

עידן טראמפ הגיע וסוף סוף אני מרגיש בבית': סייד קשוע באילינוי

לפעמים אני חושב על הילדים, שבניגוד אלי ודאי הבינו את המעבר, חווים אותו על בשרם ומתנהגים בהתאם לחוקי המקום החדש. ייתכן שכשאני ואמם מדברים בעיקר על מזג האוויר בירושלים, כאילו זו עדיין התחזית שלפיה נקבע את מלבושנו ביום המחרת, הם גם תוהים אם דעת הוריהם נטרפה.⁴¹

ההתקבעות של הרגשת הזמניות, ההיקסמות והדחייה מתחושת הגלות, ובאותו זמן מאי-הנוחות שהיא מייצרת, כל אלה הן הזמן-מקום של קשוע.

השתייכות לרוב לבן

בישראל כתב קשוע תמיד מעמדה של מיעוט. זוהי עמדה מהותית להחלטה או הכרח לכתוב בעברית עבור קהל יעד שמורכב בעיקר מיהודים ישראלים. ההחלטה או אילוץ האלה והשפעותיהם על הפואטיקה של קשוע נדונו בהרחבה במקומות אחרים, בין היתר במחקריו של גיל הוכברג, נעמי סוקולוב, קרן גרומברג, בתיה שמעוני, עדיה מנדלסון-מעוז וליאת שטייר-לבני.⁴² בסופו של דבר עמדת המיעוט נהייתה לא רק אחד המאפיינים המרכזיים של כתיבתו של קשוע אלא גם הכוח והאנרגיה המניעים אותה, שומרים על חיותה ומשמשים משאב חשוב בביסוס האותנטיות שלה.

המעבר לארצות הברית ערער את העמדה הזאת. אחרי שנים של השתייכות לקבוצת מיעוט (מוסלמי-פלסטיני, אזרח ישראל) הצטרף קשוע, בעל כורחו, לקבוצת רוב. קשוע לא ראה בעצמו מעולם גבר לבן, אבל זוהי נקודת המבט שדרכה רשויות ארצות הברית, מוסדות השכלה גבוהה ומקומות עבודה עתידיים בוחנים אותו. במידה לא מעטה, זוהי גם העדשה שדרכה מתבוננים בו הן עמיתיו באוניברסיטה והן שכניו באורבנה-שמפיין, צמד ערי אוניברסיטה שאף כי הגיוון האתני בהן רחב לעומת מקומות אחרים במערב התיכון של ארצות הברית, אוכלוסיית הרוב הלבנה בהן היא יותר מפי חמישה מכל אוכלוסיית מיעוט

41 סייד קשוע, 'אני גר בארצות הברית וחי בירושלים, הגיע הזמן להחליט', **הארץ**, 25.2.2016.

42 Gil Hochberg, 'To Be or Not to Be an Israeli Arab: Sayed Kashua and the Prospect of Minority Speech-Acts', *Comparative Literature*, 62, 1 (2010), pp. 68-88, and note 5, p. 70; Naomi B. Sokoloff, 'Jewish Characters? Stereotype and Identity in Fiction from Israel by Aharon Appelfeld and Sayed Kashua', in: Susan A. Glenn and idem, (eds.), *Boundaries of Jewish Identity*, University of Washington Press, Seattle, WA 2010, pp. 43-63; Karen Grumberg, 'The No-Man's-Land of the Israeli Palestinian: Sayed Kashua', *Place and Ideology in Contemporary Hebrew Literature*, Syracuse University Press, Syracuse, NY 2011, pp. 123-157; Batya Shimony, 'Shaping Israeli-Arab Identity in Hebrew Words - The Case of Sayed Kashua', *Israel Studies*, 18, 1 (Spring 2013), pp. 146-169; Adia Mendelson-Maoz and Liat Steir-Livny, 'The Jewish Works of Sayed Kashua', *Israel Studies Review*, 26,1 (May 2011), pp. 107-129

אחרת.⁴³ חשוב להבהיר, לפי הגדרות הגזע הרשמיות בארצות הברית, קשוע אינו משתייך לאף אחת מהקבוצות המכוננות URM (underrepresented minorities).⁴⁴ ההגדרות הפדרליות האלה מדויקות וצרות מאוד ואינן כוללות למשל קטגוריות של מוסלמים, יהודים או אפילו אזרחים בין לאומיים. אוכלוסיות אלה, אף שאינן נכללות בהגדרה הצרה של מיעוטים, ודאי מוסיפות לגיוון האתני, התרבותי ובמידה לא מעטה גם האינטלקטואלי של כל קהילה בארצות הברית שהן משתייכות אליה.

בכמה הרצאות פומביות שהרצה קשוע בשנותיו הראשונות בארצות הברית הוא סיפר כיצד הוא גילה שהוא גבר לבן. כשהוא רשם את ילדיו לבתי ספר הוא נדרש למלא סעיף של השתייכות אתנית. 'היו שם הרבה אפשרויות וכמעט כתבתי שמוצאם של הילדים שלי מאסיה כי קל להראות שירושלים היא באסיה [...] וזה גם היה הופך אותם ליותר טובים במתמטיקה', הוא סיפר. בסעיף הגזע לא הייתה אפשרות לסמן לא יהודי ולא ערבי, ולכן הוא ניגש לאישה במשרד הרישום ושאל אותה מה לכתוב. לאחר בירור קצר היא הכריזה שהוא לבן. 'ברגע הזה התחלתי לאהוב את שמפיין', הוא סיפר. 'בדרך חזרה הסתכלתי למושב האחורי והייתי כל כך גאה בשלושת ילדי הלבנים'.⁴⁵ מלבד האנקדוטה שליוותה את אי-ההבנה או את אי-הידיעה מה צריך לכתוב בסעיף הגזע המובא כיום כמעט בכל טופס רשמי שתושבים בארצות הברית נדרשים למלא, המעבר הסמלי הזה, ממיעוט לרוב, מגלם בעיניי גם עניין מהותי ביכולתו של קשוע למצוא מרחב מתאים לכתובה שלו לאחר שעזב את ישראל.

המעבר לארצות הברית משבש את מרכז הכובד של הזהות הכותבת של קשוע. כתיבתו מוגדרת באמצעות העמדה שלו כמיעוט נרדף וחסר זכויות. ללא זה, הוא מסתכן באבדן כיוון. באחד הטורים הראשונים שכתב קשוע לאחר שהתחיל ללמד נוסף על עברית גם כתיבה יוצרת באוניברסיטת אילינוי הוא תיאר את המעבר למדינה חדשה כהמשגה מחודשת של רגשותיו הבסיסיים:

43 ראו: <https://datausa.io/profile/geo/champaign-urbana-cities-puma-il#demographics>.

44 הרכב האוכלוסייה של ארצות הברית השתנה מאוד במאה האחרונה. כיום אפריקנים אמריקנים הם כ-13.5 אחוזים מהאוכלוסייה הכללית, היספנים אמריקנים הם כ-15 אחוזים, ואמריקנים ילידים (אינדיאנים) – כאחוז וחצי. לפיכך קבוצות מיעוט רשמיות בארצות הברית מייצגות כ-30 אחוזים מהאוכלוסייה הכללית, והמספר הזה הולך וגדל בכל שנה. נוסף על כך, אסייתים אמריקנים ותושבי האיים באוקיינוס השקט הם בערך חמישה אחוזים מהאוכלוסייה. עם זאת, התבוננות במפת התעסוקה האמריקנית, בעיקר במוסדות להשכלה גבוהה, מעלה שבמקרים רבים אין הלימה בין חלקן היחסי של קבוצות המיעוט באוכלוסייה ובין, למשל, המספר היחסי של חברי פקולטה או בעלי עמדות בכירות המשתייכים לקבוצות אלה. להסבר מקיף על הנושא ולבחינת צעדים הננקטים לצמצום הפערים הללו אפשר לראות לדוגמה את הוזמות ואת הפעולות שנקטה אוניברסיטת MIT משנת 2010: <http://web.mit.edu/provost/raceinitiative/exec-a.html>. דו"ח זה נחשב אבן דרך בנושא בהשכלה הגבוהה בארצות הברית, ומוסדות אקדמיים רבים, בעיקר במעגל שמכונה Ivy Plus רואים בו מפת דרכים בניסיונות להתמודד עם הבעיה.

45 ראו למשל קטע מההרצאה שנשא קשוע באוניברסיטת וושינגטון בסיאטל בנובמבר 2015: <https://www.youtube.com/watch?v=Xq9zME06bXQ>.

פחד, נזכרתי שאמרתי לסטודנטים שלי בשיעור הכתיבה. הפחד הוא כלי מרכזי לעיצוב דמות, להנעת עלילה, להזדהות, פחד, אמרתי להם, הוא סיבה מספיק טובה לכתוב. 'פחד', חשבתי ולבי נמלא תקווה כשהבנתי בפעם הראשונה שהפחדים שלי השתנו, קיבלו צורה אחרת. שעכשיו אני מפחד מבירוקרטיה אחרת, משכנים חדשים, שפה אחרת. עכשיו אני מפחד ממזג אוויר אחר, שהסיוטים שלי תוקפים בהפרש של שמונה שעות. אני זר במקום אחר עכשיו, ועלי לכתוב על מנת להתגונן מפני אמריקאים ולא ישראלים. אין ברירה, מעכתי את הסיגריה והבנתי שעלי להחליט אם אני עובד על הקרדיט שלי בארצות הברית, או שאני חוזר לפחד בארץ.⁴⁶

הדמות הישראלית מתאמצת להמשיך לכתוב ולהתבונן בעולם מעמדה של מיעוט, ואילו הדמות האמריקנית נדרשת להשלים עם היותה חלק מרוב לבן. המעבר משיח של מיעוט להשתייכות לרוב פריבילגי הציב את דמותו של קשוע, ובעיקר את זו המכוונת לציבור האמריקני, במצב מבלבל. פתאום, עם אבדן – או לפחות התמעטות – בסיס הפחד שהזין את כתיבתו בישראל, יש לו הרבה פחות על מה לכתוב. בהקשר הזה, בחירתו של טראמפ כמועמד הרפובליקני לנשיאות ארצות הברית ביולי 2016 בישרה פרק חדש ומורכב לא רק בפוליטיקה של ארצות הברית אלא גם בפואטיקה של קשוע. עוד לפני שנבחר כנשיא ארצות הברית, עוד בתקופת מסע הבחירות, הרטוריקה האנטי-אסלאמית של הנשיא לעתיד הייתה עבור קשוע כר פורה לכתיבה.

בעידן טראמפ התגבר האיום על זרים, בייחוד על מוסלמים, וקשוע חזר למצב הפחד המוכר שהזין את כתיבתו. לגמרי אירוני הוא שנראָה כי דמותו של קשוע יודעת לתפקד היטב במצב של מיעוט נרדף. יתרה מכך, נדמה כי לא זו בלבד שהדמות אשר בנה קשוע בכתיבתו מרגישה נוח עם חרדת הזרים של טראמפ אלא שפתאום היא נעשית שוב רלוונטית הן לקהל אמריקני והן לקהל ישראלי:

סוף סוף. לקח שנתיים וחצי וסוף סוף אני מתחיל להרגיש כמו בבית. מובן שזו לא ההרגשה האותנטית, ואף רחוק מזה, אבל אין ספק שזו התחלה טובה ולאט לאט, בעזרת השם, הגזענות החובבנית פה תהפוך לגזענות מקצועית ותהליך ההתאקלמות שלנו יושלם. [...] כמה פחדתי מאיבוד תחושת הרדיפה, כמה חששתי מהיעלמות הפרנויה הפוליטית העלולה להביא חורבן על מפעל הכתיבה. אבל השבח לאל, הכל מתחיל להסתדר ואני מתחיל להתעורר בבקרים ובמקום לבדוק מה עוללו מנהיגנו בארץ הקודש, אני צופה במהדורות החדשות המקומיות וממתין לעוד צו מבית הנשיא הנבחר, שאלוהים יאריך את ימיו. במשך שנתיים וחצי היתה התעניינותי במתרחש בפוליטיקה האמריקאית רופפת למדי, נמנעתי מחדשות לטובת ספורט ושידורים חוזרים של סיקטומים. במקום MSNBC צפיתי בערוץ ההיסטוריה [...] לאחרונה אני מרגיש שהחיים התעוררו מחדש, שיש סיבה לקום בבוקר ולגלות כיצד מתפתחת

אימה. אני מתחיל להכיר שמות של פוליטיקאים ולסמן את הביבים, את הארדנים ואת האיוב קראים. זה חדש כל הסיפור הזה, ואני עדיין חייב רפרנס מהארץ בשביל לעשות סדר במחשבות, אבל אני מרגיש שמהר מאוד אותר על ההשוואה ועל הצורך באותם סימוכין.⁴⁷

הציטוט הזה פורסם בעברית כחלק מהטור של קשוע בהארץ וזכה לפופולריות גם בתרגום במהדורה האנגלית של העיתון.⁴⁸ הרגישות לרטרוריקה של הפחד עלתה בחריפות גם בטור שכתב קשוע לימון הניו יורק טיימס. בראשית השבוע אשר התקיימו בו הבחירות לנשיאות פרסם העיתון מיזם שכותרתו 'כותבים זרים בבחירות מוזרות'; ארבעה כותבים זרים המתגוררים בארצות הברית התבקשו בו לחלוק רשמים ממערכת הבחירות. קשוע סיפר בטור שהמורה של פתו לביולוגיה בתיכון בשמפיין שמע כי המשפחה באה מירושלים והיה משוכנע שהבת יהודייה. אף שהבת לא רצתה שאביה יתערב, הוא חשב כי נחוץ להבהיר למורה שהם מוסלמים. המצב הזה שימש בסיס לדיון ברטרוריקה של טראמפ בעניין שנאת הזרים:

יש סיבה לדאגה בקרב האוכלוסייה הזרה בארצות הברית וכשמדובר במוסלמים, כמונו, יש חשש אמיתי ממה שעוד עלול לקרות. הפחד הוא כה אינטנסיבי עד שאני כבר לא בטוח לאיזה תוצאות (בבחירות לנשיאות) אנחנו צריכים לקוות. [...] הכוחות ההרסניים שטמונים בהסתה כנגד זרים ומיעוטים הם דבר מפחיד. אולי הבת שלי צודקת ואנחנו צריכים להסתיר את זהותנו עד שנראה מה קורה. אחרי הכל, יש לנו דרכונים ישראליים בהם תמיד נוכל לנופף אם המצב יחריף.⁴⁹

הקטע מסתיים כצפוי בהחלטה של קשוע שלא לחשוף בפני המורה את זהותו כמוסלמי, עד אחרי הבחירות לפחות, ובאיחולו למורה לביולוגיה 'שבת שלום', אף שהיה יום שני; 'ליתר בטחון'.⁵⁰

אם כך, אפשר לראות כי בשנתו השלישית של קשוע בארצות הברית הוא כבר חרג מהבטחותיו הראשוניות שלא לעסוק בפוליטיקה המקומית. בחירת טראמפ האיצה עוד יותר את התהליך הזה. הרגשת חוסר האונים המשתקת שפקדה רבים מתושבי ארצות הברית עם היוודע תוצאות הבחירות – וכן לאחריהן, בעקבות החלטות שרירותיות של הממשל החדש בראשותו של טראמפ – לא הייתה חדשה כלל לקשוע. בשלב הזה הוא כבר ידע לדבר בשפה הנדרשת, ונראה שסגנון הכתיבה שלו התאים בדיוק למצב הרוח של

47 הנ"ל, 'עידן טראמפ הגיע וסוף סוף אני מרגיש בבית', שם, 2.2.2017.

48 Sayed Kashua, 'How Trump Finally Made this Israeli Arab Feel at Home in America', *Ha'aretz, English Edition*, 4.2.2017, <https://www.haaretz.com/opinion/.premium-how-trump-finally-made-this-israeli-arab-feel-at-home-1.5494005>

49 Idem, 'Hating Myself for Fearing Hate', *The New York Times*, 31.10.2016, <https://www.nytimes.com/2016/10/31/opinion/strangers-on-a-strange-election.html>

50 שם.

הקהל האמריקני הליברלי. במאמר בשם: 'Preparing My Kids for the New America' שפרסם קשוע בשבועון הניו יורקר בפברואר 2017 הוא כתב: 'בסופו של יום שום דבר לא מעודד את היצירה כמו תחושה בריאה של איום קיומי'.⁵¹ המאמר הזה הודפס גם בקובץ המאמרים *Don't Panic, I'm Islamic* בעריכתה של לין גאספרד. הוא כתב בו איך עבר למערב התיכון כדי להפסיק לחשוש לשלום משפחתו ואיך הצליח להתעלם מהפוליטיקה האמריקנית במשך שלוש שנים. 'אם בישראל הייתי פלסטיני, כאן אני מוסלמי – איומים הם עניין של גאוגרפיה'. עם זאת, הוא תהה 'מתי באמת יודעים שהגיע הזמן לעזוב? אחרי הכל, זו אינה המלחמה שלנו. באנו הנה רק בתור אורחים בחיפוש אחר שלוה וביטחון לילדים שלנו. [...] איך אפשר לדעת אם כשאתה כבר מוכן לעזוב, זה לא מאוחר מדי?'.⁵²

אז שלום בינתיים

כאמור, קשוע הוא מהגר גלובלי מרצון שניכס לעצמו – במידה רבה מחוסר ברירה – זהות של מהגר פוליטי. אתגר מרכזי בהגירה הוא אבדן זהות או צורך לכוונן מחדש לא רק את זהותו העצמית של המהגר אלא גם את מערכות היחסים, המשתנות תדיר, הן עם מדינת המוצא – ישראל, והן עם מדינת היעד – ארצות הברית. הבעיה של אבדן השפה מתקשרת ישירות לזו של אבדן הזהות. בהקשר של השפה, העברית מוסיפה להיות שפת הכתיבה שלו והשפה שהוא מלמד. כך, יותר משהוא משתפר באנגלית הוא נתקע בעברית. מלבד זה, יש מתח מורכב בין הציפיות הראשוניות של קשוע לעתיד ובין המימוש של החיים שלו בתור כותב בארצות הברית. שאלות של שפה וזהות ומתחים בין כוונות למציאות עולים בחדות בכתיבה הן לקהל ישראלי והן לקהל אמריקני.

לפי ספרות המחקר, מהגרים עוברים תהליך הדרגתי שהם משתנים בו מ'emigrant ל-immigrant; ובהיעדר מונח טוב יותר, ממהגרים 'יוצאים' למהגרים 'נכנסים'. ממי שתפיתם העצמית ותפית עולמם תלויה בעיקר במדינת המוצא לאלה שתפית עולמם כבר מושפעת ממדינת היעד. בהקשר הרגשי, אפשר לחשוב כי המונחים האלה מסמלים את תפיתם העצמית של אלה שעוזבים מקום לעומת תפיתם של אלה שהגיעו. וכך, כתיבת מהגרים בשלב הראשון מתבטאת על פי רוב בתלישות, בדיסאוריינטציה ובתסכול.⁵³ השלב הסופי מתבטא ביכולת לכתוב על חיי המהגרים אגב מציאת קול או כשירות תרבותית או בין-תרבותית שיכולים להדהד גם בתרבות המקומית.

Idem, 'Preparing My Kids for the New America', *The New Yorker*, 12.2.2017; Lynn Gaspard (ed.), *Don't Panic, I'm Islamic: Words and Pictures on How to Stop Worrying and Learn to Love the Alien Next Door*, Saqi Books, UK 2017

שם. 52

Dunphy, 'Migrant, Emigrant, Immigrant', pp. 1-23 53

כפי שהסברתי במאמר, המצב של קשוע מורכב יותר בשל ההישענות המוחלטת כמעט על השפה ביצירתו, ובשל הקיום היום־יומי הבין־תרבותי וטרנס־לאומי הנגזר בעיקר מעבודתו בעיתון וממחויבותו לכתיבת טורו השבועי בעיתון הארץ. עם זאת, השהות הממושכת מחוץ לישראל משנה אותו. כמו מהגרים אחרים, תפיסתו העצמית המשתקפת בכתיבה העיתונאית והמסאית מתעצבת מחדש. תחומי העניין משתנים, וכך גם השקפת העולם.

בשל כך, הדמות העולה מהטורים בעיתון הארץ אינה יכולה להתקיים זמן ממושך רק בהסתכלות כלפי ארץ המוצא, והתכנים העולים מההתבוננות בחברה החדשה נעשים בהדרגה רלוונטיים פחות לקהל הישראלי. דמותו של קשוע כבר אינה זו של ישראלי ששוהה שנה אחת בחוץ־לארץ אלא של ישראלי גולה (מרצון או מהכרח) שחי זמן ממושך מחוץ לישראל.

בשיחות פרטיות קשוע עצמו מציין כמה טעמים להחלטתו לסיים את כתיבת הטור. בלי להיכנס לפרטים עצמם, בנסיבות שנוצרו התחדדה בקשוע השאלה מדוע הוא כותב, עבור מי, והאם הוא מעוניין להמשיך ולכתוב את הטור. לאחר התלבטות ממושכת הוא בחר לסיים את כתיבת טורו השבועי. 'הטור הזה היה ועודנו כל כך יקר לי, ולו כי בעזרתו ניסיתי להתמודד עם תהיות אלה, לעתים למתוח את הגבול ולבדוק את מגבלות הריסון העצמי ואת גבולות הכוח', כתב:

חוסר הידיעה ואי הוודאות הפכו בחודשים האחרונים לחלק מהותי משגרת החיים. לעתים זה מכה בעוצמה, ואז אשתי או אני, בעיקר אני, יכולים להכריז לפתע שנמאס, שאי אפשר להמשיך כך יותר, לא בגיל הזה, זה ודאי לא בריא לילדים, ומציעים לעלות על הטיסה הבאה ולחזור לירושלים, כי לפחות הדיכאון שם יציב. ולעתים, כשנזכרים מה קורה בישראל, אחרי שצופים בחדשות ומדברים עם חברים, אנחנו מצהירים שאולי כדאי להמתין, נחכה שאולי יחדשו את החוזה, ואולי אמצא בכלל משהו אחר [...] כי מה שבטוח, למשק האמריקאי לא חסרים סופרים פלסטינים שיודעים לספר בדיחות על עצמם בעברית.

[...] וכמה מפחידה אי הוודאות כשהדבר מגיע לכתיבה, ובעיקר לכתיבת טור זה שהפך במשך השנים לחלק בלתי נפרד מהזהות שלי. אהבו? שנאו? יצא לי חלש, הרבה זמן שלא כתבתי דבר טוב, הגיע הזמן להצחיק, הגיע הזמן להגביר את הלהבות, אין מקום להומור בשבוע זה, בחודש הזה, בשנה הזאת. ומלבד התהיות הנקודתיות, תמיד היו התהיות הרציניות יותר על הפונקציה שטור זה ממלא עבורי ועבור הקוראים, יהודים או ערבים. [...] אני יוצא לחופשה לא בשל התהיות האלה, שלטעמי היו חלק מהותי מהטור הזה, אלא בשל חוסר הוודאות והמרחק הפיזי והנפשי. הטור הזה נכתב בעברית על ידי ערבי פלסטיני אזרח מדינת ישראל שקיווה (השפעת השוט? אף שאני נשבע שזו ההרגשה הכי כנה שלי), ועדיין מקווה, שישראל/פלסטין תהפוך יום אחד למקום שווינוני ללא הבדלי גזע, דת, לאום והגדרה מינית. אז שלום בינתיים.⁵⁴

54 סיד קשוע, 'טור הפרידה של סיד קשוע', הארץ, 16.11.2017.

כותרת הטור, שעורכי מוסף הארץ בחרו אותה, היא כותרת פרפורמטיבית אשר מציעה את עצמה כאפשרות לאירוע תרבותי. 'הטור האחרון של סייד קשוע' (כמו 'הספר החדש של אורלי קסטל-בלום') היא כותרת שמתאימה במהותה לנימה שאפיינה את הטור האישי של קשוע בשנות פרסומו, ובעיקר בשנותיו בארצות הברית. זהו טור שיצר מרחב תרבותי חלופי שבמילותיה של האנתרופולוגית וחוקרת התרבות נדיה אל עלי אפשר לקוראיו רגעים של התבוננות עצמית, הטלת ספק ובחינה מחודשת וביקורתית של מוסכמות חברתיות.⁵⁵

במאמר זה בחנתי את הכתיבה הלא בדיונית של קשוע מאז המעבר למערב התיכון של ארצות הברית, מנקודת מבט תאורטית אשר מתבוננת בזהויות טרנס-תרבותיות בספרות מהגרים של השנים האחרונות. בכתיבת כתיבתו המסאית של קשוע בעברית ובאנגלית נמצא מתח בין הדמות המשתקפת מהטורים בעיתון הארץ ובין הדמות שהוא ניסה לכונן באמצעות פנייה לקהל אמריקני ליברלי. כפי שהסברתי, תהליכי חֶבְרוּת שמהגרים חווים בחברה חדשה יוצרים בהכרח שינויים בזהותם, בתפיסתם העצמית ובתפיסות עולמם. במשך הזמן, כתיבה טרנס-לאומית של מהגרים חייבת לשנות את מרכז הכובד שלה ולעבור מארץ המוצא אל תרבות היעד. כל זה מבהיר הן את התהליכים שחוה קשוע עצמו בשנותיו הראשונות בארצות הברית והן את השינויים שחלו בכתיבתו.

בפרק הזמן שעבר מקיץ 2014 עד קיץ 2018 המשיך קשוע לבסס את עצמו כקול תרבותי ייחודי בישראל ובארצות הברית. בקיץ 2018 עזבו קשוע ובני משפחתו את שמפיין ואת אילינוי ועברו לסנט לואיס, במדינה הסמוכה מיזורי. קשוע התקבל ללימודי דוקטורט בספרות השוואתית במסלול לכתיבה יוצרת באוניברסיטת וושינגטון בסנט לואיס. אשתו סיימה את לימודי הדוקטורט שלה בעבודה סוציאלית, ובתו התקבלה לאוניברסיטה נחשבת בצפון מזרח ארצות הברית. במידה רבה, המעבר הזה תוחם את התקופה הראשונה של המשפחה בארצות הברית. הוא מצביע על סיומן של השנים הראשונות ומסמל את התחלתה של תקופה חדשה. יש לקוות כי כתיבתו – הן לקהל ישראלי והן לקהל אמריקני – תמצא את תיבות התהודה שהיא ראויה להן וכי קשוע עצמו יצליח לאתר גם בשנים הבאות ערוצים חדשים ופוריים לכתיבתו הטרנס-לאומית.

Nadje Al-Ali, 'Gendering Rage: Protest, Cultural Productions, and the Making of New Men and Women in the Middle East', in: Keynote Lecture, Gender and Activism in the Middle East, Journal of Middle East Women's Studies, 2013 Distinguished Lecture and Research Workshop, Yale University, 19.4.2013
באתר יוטיוב: <http://www.youtube.com/watch?v=0u73jLZ26p8>.

